

КЛАСТЕР ЯК НОВА РЕГІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ БІБЛІОТЕК ВНЗ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Тетяна Колесникова, директор науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
УДК 027.7 : 021.64

Розглянуті питання формування кластера як нової моделі інтеграції бібліотек регіону. Визначені його концептуальні характеристики та умови системної інтеграції до єдиного інформаційного простору регіону. Розроблена концептуальна схема освітньо-науково-культурного кластера регіону.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, інформатизація, інтеграція, бібліотечний кластер, умови інтеграції бібліотек ВНЗ.

Рассмотрены вопросы формирования кластера как новой модели интеграции библиотек региона. Определены его концептуальные характеристики и условия системной интеграции в единое информационное пространство региона. Разработана концептуальная схема образовательно-научно-культурного кластера региона.

Ключевые слова: библиотека вуза, информатизация, интеграция, библиотечный кластер, условия интеграции библиотек вузов.

The questions of cluster formation as a new model the integration of libraries in the region. Determined by its conceptual characteristics and conditions of system integration into a single information space in the region. Developed conceptual framework for education and scientific and cultural cluster region.

Key words: university library, information, integration, library cluster terms of integration of university libraries.

Актуальність даної теми викликана тим фактом, що глобалізація освіти і науки породжує підвищення вимог до оперативності та якості їхнього інформаційного забезпечення. Це характеризується як посиленням потреб доступу спільноти закладів вищої освіти до світових інформаційних ресурсів, так і необхідністю оперативного інтегрування результатів вітчизняних досліджень до світового інформаційного простору, до кола уваги міжнародного освітньо-наукового співтовариства.

Сучасні інтеграційні процеси, тенденції до укрупнення та об'єднання регіональних вищих навчальних закладів в Україні, Росії та Білорусії мають за мету продуктивну реалізацію і розвиток конкурентних переваг університетів на ринку освітніх і науково-технічних послуг; досягнення/закріплення якісних характеристик підготовки фахівців, затребуваних господарчою практикою; підтримку і розвиток наукових шкіл, повноцінну реалізацію результатів їхньої діяльності на вітчизняному та світовому ринках науково-технічної продукції. Саме ці цільові вектори роблять надзвичайно актуальним завдання формування ресурсної бази інформаційного забезпечення освіти в умовах регіону, а бібліотеки ВНЗ розглядаються як особливо важлива частина освітнього, наукового та культурного регіонального простору. Це примушує бібліотеки вищів активізувати пошуки свого місця в інформаційній інфраструктурі суспільства. Тому питання формування інтеграційних моделей бібліотек, їхньої кооперативної взаємодії, співпраці та інтеграції в єдину систему є провідними напрямками сучасного розвитку університетських бібліотек.

Автор статті має за мету дослідити умови створення та визначити концептуальні характеристики кластера як регіональної моделі інтеграції бібліотек ВНЗ.

Для досягнення мети необхідним є вирішення таких завдань:

— проведення контент-аналізу матеріалів медіа-простору та друкованих видань з теми дослідження;

— виявлення можливості застосування кластерної теорії як підґрунтя мережевої взаємодії;

— з'ясування причин появи та простеження основних ознак кластерних моделей соціокомунікаційної сфери;

— розроблення концептуальної схеми освітньо-науково-культурного кластера регіону.

Можливості для кооперованого використання бібліотечно-інформаційних ресурсів на основі традиційних технологій, наприклад, на рівні регіону, обмежені економічними факторами, тому в сучасних умовах найбільш раціональним

для бібліотек ВНЗ є співробітництво у сфері інформаційних технологій як у напрямі створення ресурсів, так і їхнього ефективного використання. Така інтеграція відбувається тільки за умов узгодження інформаційних процесів і комунікацій між ними за рахунок забезпечення інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотечних систем. Основою такої взаємодії є єдина нормативно-правова та організаційно-технологічна політика, яка має базуватись на загальних інтерпретаціях обставин комунікації бібліотек та на засадах взаємовпливу, взаємозалежності, планування та підпорядкування.

Питання розвитку інтеграційних процесів бібліотек є постійною темою досліджень вітчизняних та закордонних бібліотекознавців. Проблема удосконалення процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних інститутів присвячені праці А. Антокольського, Н. Апшай, О. Баркової, Т. Вилегжаніної, Ф. Воройського, В. Горового, І. Давидової, В. Ільганаєвої, М. Карташова, Л. Костенка, Дейла Пітера, М. Сороки, А. Чекарьова, Чжао Лін, Г. Шемаєвої, Я. Шрайберга. В їхніх творах підкреслюється теза про те, що міжбібліотечна комунікація повинна бути інтегрованою сукупністю всіх взаємодій бібліотек, охоплюючи організаційні, техніко-технологічні та управлінські процеси.

Аспекти формування ресурсної бази інформаційного забезпечення освіти, науки і культури в умовах регіону відображені в роботах Д. Грибкова, Т. Костирко, В. Лучанської, О. Мар'їної, Г. Шемаєвої. Дослідники відзначають, що умовами інтеграції освітньо-наукових і культурних закладів є добровільне об'єднання учасниками інформаційних ресурсів та технологій, формування організаційно-структурної єдності, що вимагає функціональних трансформацій, управлінських інновацій, розвитку стратегій професійної комунікаційної взаємодії фахівців бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів тощо.

Розвитку партнерства і взаємодії бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації, реалізації ними корпоративних проектів присвячені праці П. Брофі, Т. Єрьоменко, Т. Костирко, Н. Петриної, Л. Шпукал, Т. Ярошенко. Бібліотекознавці підкреслюють, що регіональна інтеграція всіх сфер діяльності бібліотек вишів, яка є процесом бібліотечної взаємодії, що призводить до зближення бібліотечних механізмів у формі регіональних угод і координації регульованими міжбібліотечними органами, відбувається в процесі адаптації. Розвиток корпоративних об'єднань бібліотек ВНЗ здійснюється за умови подолання суперечностей, підпорядкування власних цілей загальній меті розвитку, взаємного пристосування і трансформації елементів. Основою налагодження і гармонізації міжбібліотечних

інтеграційних відносин повинно стати спільне бачення ефективності соціально-комунікаційної взаємодії бібліотек, єдність цілей взаємодії, розуміння єдності інформаційно-комунікаційної політики.

Аналіз літературних джерел щодо формування єдиного інформаційно-комунікаційного освітнього простору та системного інтегрування до нього всіма складовими своєї діяльності бібліотек ВНЗ дозволяє визначити початок цих процесів на пострадянському просторі з кінця 90-х років ХХ ст. Початок інтеграційного руху був покладений Росією і позначився створенням корпоративних бібліотечних систем за регіональною ознакою (РКБІС) [15; 19], умовою формування яких є єдність програмно-технологічних підходів та методичних засад. Слід відмітити, що російські бібліотеки вишів виступили лідерами у створенні регіональних корпоративних бібліотечних систем та активними учасниками їхнього розвитку: ще у 2003 році в Росії нараховувалося 165 учасників РКБІ, з них — 66 (або 40%) становили бібліотеки вищих закладів освіти [3]. Саме бібліотеки ВНЗ є основою таких РКБІС, як «Корпоративная библиотечная система вузов Санкт-Петербурга» та «Корпоративная библиотечная сеть Омского региона»; у РКБІС «Корпоративная библиотечная сеть Казани» та «Consensus Omnium: корпоративная сеть библиотек Урала (Екатеринбург)». Їхня чисельність становить більше половини.

В Україні відсутня загальна статистика реалізації бібліотечних корпоративних проектів як на державному, так і на регіональному, місцевому або галузевому рівнях. Лише дослідження «Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку» (січень-березень 2010 р.) [8], що охопило практично всі регіони держави, дозволило вперше визначити рівень інтеграційних ознак, якими характеризується діяльність бібліотек вищих навчальних закладів України, та вектор їхнього спрямування. Маючи за предмет дослідження інтеграційні процеси бібліотек вишів держави на сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій, науковці довели, що 87,5 % від загальної кількості респондентів, або 263 бібліотеки ВНЗ III–IV рівнів акредитації, беруть участь у різних корпоративних проектах. Загальна кількість проектів, заявлена респондентами, — 46; кількість установлених учасників — 204. При цьому більшість цих проектів реалізується на регіональному рівні. Саме регіональні стратегії інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек ВНЗ дозволяють прискорити створення цілісної концепції їхньої міжвідомчої взаємодії і забезпечують значні переваги продуктивного інтеграційного середо-

вища перед ізольованим. Дослідники визначили найбільш необхідні та перспективні вектори розвитку інтеграційних проєктів, отримали дані про напрями реалізації інформаційно-комунікаційних стратегій, виокремили очікування фахівців від реалізації корпоративних об'єднань [8]. Можна стверджувати, що в цілому підсумки діяльності регіональних корпоративних об'єднань суттєво впливають на розвиток інформаційно-бібліотечної інфраструктури тих областей, в яких вони були створені.

У розвинутих країнах, а також в Росії та Білорусії, вже реалізовані проєкти, засновані на кооперації зусиль бібліотек різних систем і відомств, різного рівня підпорядкування. Проте в Україні, незважаючи на загальну тенденцію зростання бібліотечно-інтеграційних процесів на регіональному рівні [8], зазначені тенденції вирішуються надзвичайно складно. Досить усталеним, враховуючи нинішні складні умови фінансування інформатизації, є міф щодо несвоечасності інтеграції бібліотек ВНЗ [7]. Тому актуальним є визначення нових моделей та умов системної інтеграції бібліотек до єдиного інформаційного простору регіону, який є складовою національного інформаційного простору.

На сьогодні в інформаційному просторі України існують декілька напрямів інтеграції регіональних інформаційних ресурсів:

— перший напрям передбачає створення системи інформаційних ресурсів безпосередньо органами влади суб'єктів України та органів місцевого самоврядування. Регіональні програми інформатизації, які здійснюються відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України про «Порядок формування та використання регіональної програми і проєкту інформатизації» [14], передбачають об'єктом інтеграції ті ІР, які акумулюються органами влади. Відносно формування регіонального бібліотечного простору це можуть бути, наприклад, проєкти зі створення корпоративної мережі загальнодоступних бібліотек області. В ролі базових бібліотек виступають, як правило, обласні універсальні наукові бібліотеки [6]. Фінансування проєктів такого напрямку інтеграції здійснюється за рахунок обласних та місцевих бюджетів, підтримки різноманітних фондів («Відродження», «Фонд Сороса» та ін.), участі бібліотек у різноманітних грантах, спонсорської допомоги;

— другий напрям пов'язується з початком розроблення та проєктування в Україні регіональних ресурсних баз інформаційного забезпечення освіти та передбачає створення ресурсних центрів регіонів — Центрів знань. Центри знань як ресурсоорієнтовані середовища підтримки діяльності, інноваційних методів навчання передбачають колективне створення та

потужний супровід за широким тематичним та проблемним спектром для подальшого розвитку освіти в Україні [10]. В такому центрі консолідується як власне самі ІР ВНЗ (ЕК, бази даних, електронні бібліотеки, електронні підручники, енциклопедична та довідкова література, публікації викладачів, контентне наповнення сайтів/порталів), так і технологічна база (обчислювальні, телекомунікаційні, програмні ресурси і сервіси вишів регіону). Побудова і розвиток масштабної регіональної розподіленої інформаційно-освітньої системи можливі тільки на базі кооперативної моделі об'єднання навчальних закладів, що працюватимуть на добровільній основі в рамках узгодження єдиних стандартів. Центр створюється на базі технологічно найпотужнішого ВНЗ регіону. Передбачається, що фінансування здійснюватиметься самими ВНЗ на паритетній основі із залученням фінансової підтримки різноманітних фондів, участі вишів у міжнародних (державних, регіональних) освітніх та науково-дослідних програмах, отримання грантів, спонсорської допомоги та регіонального фінансування;

— третій напрям інтеграції інформаційних ресурсів регіону реалізується в рамках регіональних інформаційних систем інформаційної підтримки підприємництва. Його фінансування здійснюється за рахунок самих підприємств;

— четвертий, принципово новий для України, напрям пов'язаний із започаткуванням регіональних інтеграційних процесів, вектор яких спрямований на формування нового єдиного інформаційного простору освіти, науки і бізнесу із забезпеченням взаємодії між ними. Початок цього процесу в Україні дав розвиток кластерів; саме кластерний підхід є дієвою основою для створення нових форм об'єднання знань. По суті, кластеризація є високопродуктивною та конкурентноспроможною формою кооперації (*cluster*, англ. — зростати разом), яка об'єднує для досягнення єдиної мети в гнучку мережу освітні та науково-дослідні заклади, виробничі компанії, постачальників комплектуючих, обладнання та послуг, фінансові інститути, державні органи, інші співпрацюючі організації [17]. Кластер характеризується концентрацією на єдиному просторі (географічному і/або інформаційному); спеціалізацією; множиною та різноманітністю його учасників; кооперацією та конкуренцією. В усьому світі програми підтримки кластерів розвиваються в рамках регіональної політики, політики з розвитку науки, освіти і технологій, промислової політики. При цьому передбачається спрямування значних державних та приватних ресурсів, в тому числі, на розвиток середовища генерації знань — забезпечення доступності систем інформації, створення

міжуніверситетських медіацентрів, наукових бібліотек, центрів колективного користування науковим обладнанням. З огляду на це щодо бібліотечної сфери можна вважати кластер як нову модель регіональної інфраструктури бібліотечно-інформаційного середовища.

Таким чином, зважаючи на тему дослідження, з перелічених напрямків інтеграції регіональних інформаційних ресурсів для освітньої, наукової та культурної сфери найбільш важливими об'єктами інтеграції є електронні ресурси вищих навчальних закладів, наукових установ, закладів культури.

Головною умовою реалізації всіх напрямів інтеграційних процесів є інформатизація. Механізмами реалізації концепції інформатизації на рівні регіону в бібліотечно-інформаційній сфері слід вважати: регіональні програми (підпрограми, підрозділи в обласних та місцевих програмах розвитку культури) з інформатизації на рівні регіонального утворення; плани інформатизації в окремих бібліотеках регіональних утворень; програми з інформатизації ВНЗ регіону (підпрограми інформатизації бібліотек вишів); програми з інформатизації наукових установ (підрозділи щодо інформатизації наукових бібліотек).

Залежно від статусу об'єднань і поставленої мети на сьогодні в склад бібліотечно-інформаційних кооперацій і корпорацій регіону, що становить окремі інформаційні системи, входять: або множина різних типів організацій (бібліотеки всіх видів, форм власності і рівнів підпорядкування, інформаційні центри, архіви, музеї та ін.); або об'єднання масових бібліотек (як правило, під керівництвом обласних наукових бібліотек); або корпорації бібліотек ВНЗ (територіальні або галузеві), або сукупність галузевих бібліотек.

Враховуючи, що кластеризація в бібліотечно-інформаційній сфері України є новою формою інтеграції, розглянемо її докладніше.

Вчені визнають, що в умовах глобалізації джерелом конкурентоспроможності регіонів стає вдале використання місцевих особливостей. В цьому сенсі особливої уваги потребує кластерний підхід як інноваційна технологія управління розвитком регіону та дієва основа для створення нових форм об'єднання знань. У нових економічних умовах розвиток бібліотечно-інформаційної сфери, пов'язаний із запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, уможливує врахування теоретичних наробок та технологічних прийомів, що мають місце в інших сферах суспільного життя, насамперед — у сучасній економічній діяльності.

В умовах формування нового суспільства інтерес до кластерної концепції багато в чому пов'язаний з працями економіста Майкла Порте-

ра, за визначенням якого кластер (англ. *Cluster* — скупчення) розуміється як група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють у визначеній сфері (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань). Ця група характеризується спільністю діяльності і взаємодоповненням один одного [13].

В рамках Європейського Союзу згідно з доповіддю Організації економічної співпраці та розвитку (OECD) «Конкурентні регіональні кластери: підходи до національної політики» [22] програми підтримки кластерів розвиваються в межах регіональної політики, політики з розвитку науки, освіти і технологій, промислової політики. Значні державні та приватні ресурси спрямовуються, в тому числі, на розвиток середовища генерації знань — забезпечення доступності систем інформації, створення міжуніверситетських медіацентрів, наукових бібліотек, центрів колективного користування науковим обладнанням. Формування та розвиток регіональних кластерів оцінюється як важлива конкурентна перевага сучасної економіки, що забезпечує синергетичний ефект.

Найбільш успішними прикладами регіональних кластерів у різних державах є: Силіконова долина в США; Бенгалор в Індії; Монпельє у Франції; кластер «Біо-Долина», що розташований на граничній території Франції, Німеччини, Швейцарії. Одним із перших кластерів в Росії став кластер в Самарській області, що об'єднав Самарський державний аерокосмічний університет, Поволзький центр космічної геоінформатики, Інноваційно-інвестиційний фонд Самарської області, регіональний технопарк [17]. У Санкт-Петербурзі активно розвивається профільний кластер оптичних технологій на базі технопарку Санкт-Петербурзького державного університету інформаційних технологій [16]. З 2010 року в підмосковному Сколкові розпочато створення високотехнологічного кластера — «Кремнієва долина Росії» [12]. З 2000 року в Україні започатковано ряд проектів для розвитку кластерних структур з пріоритетних для областей напрямів розвитку науки, техніки і виробництва в декількох регіонах — Донецькому, Львівському, Хмельницькому, Автономній Республіці Крим [1, 2]. З 2010 року впровадження проекту розпочато в Дніпропетровській області.

У розвинених країнах Заходу завдяки сучасним медійним технологіям і методам трансляції та тиражування (поліграфія, звукозапис, відео, радіо, телебачення, мультимедіа, Інтернет) усталеною практикою є формування регіональних творчих або інтелектуальних кластерів, які створюють і продають продукти інтелектуального виробництва: інформаційні ресурси, ком-

п'ютерні та мультимедійні технології, музику, живопис, моду, дизайн, кіно-, теле-, радіо- і Інтернет-продукцію тощо [5].

Активний наступ дигіталізації, поступовий перехід до домінування електронної книги, деяка втрата друкованою книгою свого значення як джерела інформації, але його зростання як джерела розваги, приводять до об'єднання в кластери книготоргових установ [11].

Бібліотечна спільнота розвинених країн, враховуючи значні переваги об'єднання та співпраці бібліотек, заснованих на нових інформаційних технологіях, з кінця XIX ст. теж залучилась до кластеризації.

Так, з 1992 року з метою створення єдиної європейської бази даних стародруків (Hand Press Book Database — НРВ) об'єднались найбільші наукові бібліотеки Європи, включаючи бібліотеки вищих закладів освіти. Цей проект отримав назву «Консорціум європейських наукових бібліотек — Consortium of European Research Libraries (CERL)» [9]. Учасниками проекту з формування зведених каталогів національного і міжнародного рівнів та розширення доступу до колекцій є більше 50 бібліотек, у тому числі Російська національна бібліотека (РНБ, Санкт-Петербург). Однією з форм членства в CERL є кластер — група бібліотек, які мають доступ до бази даних Консорціуму під егідою однієї з великих наукових бібліотек регіону/держави, яка є дійсним, повноправним членом CERL. Кластерні групи поширені в Німеччині (21 бібліотека об'єднані в 2 кластери), Італії (48 бібліотек об'єднані в 5 кластерів), Франції (15 бібліотек об'єднані в 2 кластери), Великій Британії (8 бібліотек об'єднані в 1 кластер), Португалії (3 бібліотеки об'єднані в 1 кластер), Іспанії (3 бібліотеки об'єднані в 1 кластер), Угорщині (16 бібліотек об'єднані в 1 кластер), Хорватії (7 бібліотек об'єднані в 1 кластер) [21]. Російська національна бібліотека взяла на себе зобов'язання з організації кластера, в який вступили, уклавши угоду, дванадцять російських наукових бібліотек [4].

В Італії з 2003 року проект «ДЕЛОС — Збереження цифрових кластерів» (DELLOS — Digital Preservation Cluster) інтегрував групу цифрових бібліотек з метою проведення досліджень у галузі збереження електронної спадщини, розроблення передових технологій, методів, інструментарію і функцій електронних бібліотек [20].

З 2009 року у Киргизстані розпочато формування освітнього кластеру в бібліотечній справі, який передбачає інтеграцію освіти, науки і практики в процесі підготовки бібліотечних фахівців [18].

Будь-якої інформації щодо формування в Україні кластерів як форми інтеграції бібліо-

тек ВНЗ зокрема, так і установ освітньо-наукової та культурної сфери взагалі в ході проведеного дослідження не знайдено.

Спираючись на викладену інформацію, а також беручи до уваги необхідність інтенсифікації інтеграційних процесів соціально-комунікаційних інституцій регіону на базі інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо за можливе застосувати кластерну теорію як підґрунтя для мережевої взаємодії на основі принципів: формування єдиного інформаційного простору; удосконалення бібліотечно-інформаційних процесів і технологій; формування загальної політики діяльності; підвищення професійного рівня фахівців.

Формування кластера як форми об'єднання суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії регіону може відбуватися за умови природного явища або результату індукції. Якщо кластеризація є природним процесом, імпульсом до виникнення якого може виступати якась конкретна та інколи термінова необхідність, процесом, у якому все залежить від бажання самих учасників інтеграції сформувати кластер, який стимулюватиме їхній розвиток, а також розвиток регіону і держави в цілому, то роль держави полягає тільки в сприянні. В іншому разі держава є не тільки ініціатором, але й найактивнішим учасником кластера. Саме вона визначає сфери, в яких можливо формування найбільш ефективних кластерів та їхніх учасників.

Нині в Україні в умовах відсутності єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідницького центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності інтеграційні процеси відбуваються, як правило, за рахунок розвитку ініціатив на місцях [8]. Таким чином, можна стверджувати, що можливе формування кластерів та корпорацій освітньо-наукової та культурної сфери в державі відбуватиметься природним шляхом, тобто кластеризація та корпоратизація є природними формами інтеграції суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії.

Під час створення кластера установ, що формують освітні, наукові та культурні ресурси регіону, можна виокремити як ключові елементи, що визначають регіональний кластер, такі його характеристики, які можна розглядати і як умови їхньої інтеграції:

— концентрація на єдиному просторі (географічному і/або інформаційному);

— спеціалізація: кластери концентруються навколо визначеної сфери діяльності — формування єдиного освітньо-науково-культурного простору регіону, до якої причетні всі учасники інтеграційного процесу. При цьому умовою є наявність у кластері «локомотива» — лідируючого (інтегруючого) продукту/ресурсу або послуги;

— ініціатива знизу як необхідна умова створення та ефективного розвитку кластера, коли самі потенційні учасники приходять до бажань та дій щодо об'єднання в кластер;

— множина та різноманітність учасників кластера: бібліотеки, бібліографічні й інформаційні центри, архіви, музеї, ВНЗ, постачальники, видавництва, наукові товариства, різні організації з розроблення інформаційної техніки і технологій;

— співпраця та конкуренція як основні види взаємодії між членами об'єднання;

— превалювання горизонтальних, вільних від ієрархічної організації, зв'язків;

— життєвий цикл кластера: маючи тимчасовий характер, водночас розраховані на довготривалу перспективу;

— включеність в інноваційний процес (учасники об'єднання залучені в технологічні, функціональні, організаційно-управлінські інновації);

— безперервність процесу взаємного навчання. Індивідууми в одній або споріднених сферах мають тенденцію поділяти власний досвід з іншими, офіційно — через професійні зв'язки і неофіційно — через різного роду неформальний обмін. Тому безперервна багатоаспектна взаємодія у схожій, але взаємодоповнювальній діяльності, є умовою і характеристикою створення кластера;

— ефект синергетичної взаємодії, який передбачає головним чином необхідність засвоєння не стільки технології створення окремих компонентів об'єднання, скільки створення між ними ефективних синергетичних зв'язків, що можливо за умови тільки одновекторності (спеціалізації) кластера.

Таким чином, в рамках даної роботи можемо визначити кластер установ освітньо-науково-культурної сфери як добровільне об'єднання географічно близьких центрів генерації, обробки, накопичення і передачі знань (ВНЗ, бібліотеки, наукові установи, виробничі інформаційні компанії, архіви, музеї, інформаційні центри, книговидавничі установи, громадські організації та ін.), що мають в основному галузеву спрямованість, взаємодіють та взаємодоповнюють, функціонують на базі новітніх інформаційних технологій.

Кластер установ освітньо-науково-культурної сфери може мати різні структури:

— ядерну, з формуванням навколо центру — великого університету, науково-дослідного та інформаційного центрів, бібліотечних установ, архівних та музейних закладів тощо;

— багатоядерну, з об'єднанням кількох центрів. При цьому кожне ядро керується власними цілями, завданнями і пріоритетами.

Враховуючи можливий конфлікт інтересів, для координації дій та підвищення ефективності взаємодії необхідною умовою є створення окремої структури за участю всіх членів інтеграційного процесу — Координаційного центру. Координаційний центр, з одного боку, виражає інтереси кожного з учасників кластера (як окремих установ в ядерному об'єднанні, так і центрів у багатоядерному об'єднанні), з іншого — задає загальний напрям руху в інтересах всього об'єднання.

Таким чином, наявність формальної інституційної структури, що координує розвиток кластера, є однією з умов упровадження кластерів. Ще однією умовою розвитку кластерів є ініціатива та сумісні, взаємодоповнювальні зусилля членів кластерної кооперації та адміністрації регіону. Роль адміністрації може складатися з підтримки та ініціації процесів активації кластерів, урегулюванням різних питань кластера з іншими рівнями влади.

Будь-якому кластеру притаманна внутрішня динаміка, пов'язана з наявністю конкуренції та кооперації, що виникає між його учасниками. Так, конкуренція формує тенденцію до удосконалення технологічних та управлінських процесів кожного суб'єкта інтеграції (скорочення витрат, підвищення якості, залучення нових користувачів інформації, розширення асортименту послуг тощо), його внутрішньої спеціалізації. Водночас, діючи на одному рівні, учасники кластера кооперуються навколо основної діяльності, використовуючи власні ключові здібності, щоб доповнювати один одного. Діючи разом, учасники об'єднання здатні залучати ті ресурси та послуги, які були їм недоступні в ізоляції. Таким чином, наявність кооперації та конкуренції є умовою створення та розвитку кластера.

Оскільки розвиток кластерів передбачає сумісне зростання кожного з членів об'єднання, то умовою його успішного розвитку повинні бути нові, оригінальні, нестандартні інноваційні ідеї, які зможуть увесь час надавати нові імпульси, викликати зацікавленість як самих учасників інтеграційних процесів, так і потенціальних інвесторів.

Інтелектуальне оброблення документів, діяльність із консолідації інформації (створення аналітичних, аналітико-прогностичних матеріалів; проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних і екстракції нових знань, що в явному вигляді в них не містяться), сучасні засоби збереження і надання інформації, сумісна діяльність в умовах мережових структур потребують постійних заходів з підготовки та перепідготовки фахівців усіх установ, які входять до кластерів. Тому організація захо-

дів з підвищення кваліфікації з урахуванням роботи в корпоративних структурах, корпоративної культури, етики корпоративних відносин є наступною необхідною умовою кластера як форми інтеграційного об'єднання.

Концептуальна схема освітньо-науково-культурного кластера регіону (див. рис.), яка має «ядерну» структуру, включає в себе два рівня: ядро (сукупність регіональних інституцій соціальної взаємодії — ВНЗ, бібліотек, архівів, музеїв, ЗМІ, центрів інформації, книговидавництва, служб НТІ, кінофотоіндустрії тощо) та оболонку (адміністрація регіону, благодійні фонди,

грантодавці, потенційні інвестори тощо). Саме оболонка може забезпечувати допомогу місцевої влади в організації кластерів в регіоні, залучення фінансових вкладень у кластери, лобювання інтересів суб'єктів кластерів тощо.

Об'єднання в кластер на основі взаємовигідної кооперації бібліотек усіх типів і видів, наукових установ, дослідницьких та інформаційних центрів, закладів соціально-культурної сфери, невеликих інноваційних підприємств, дозволить сформувати загальний синергетичний ефект і підвищити його конкурентоспроможність.

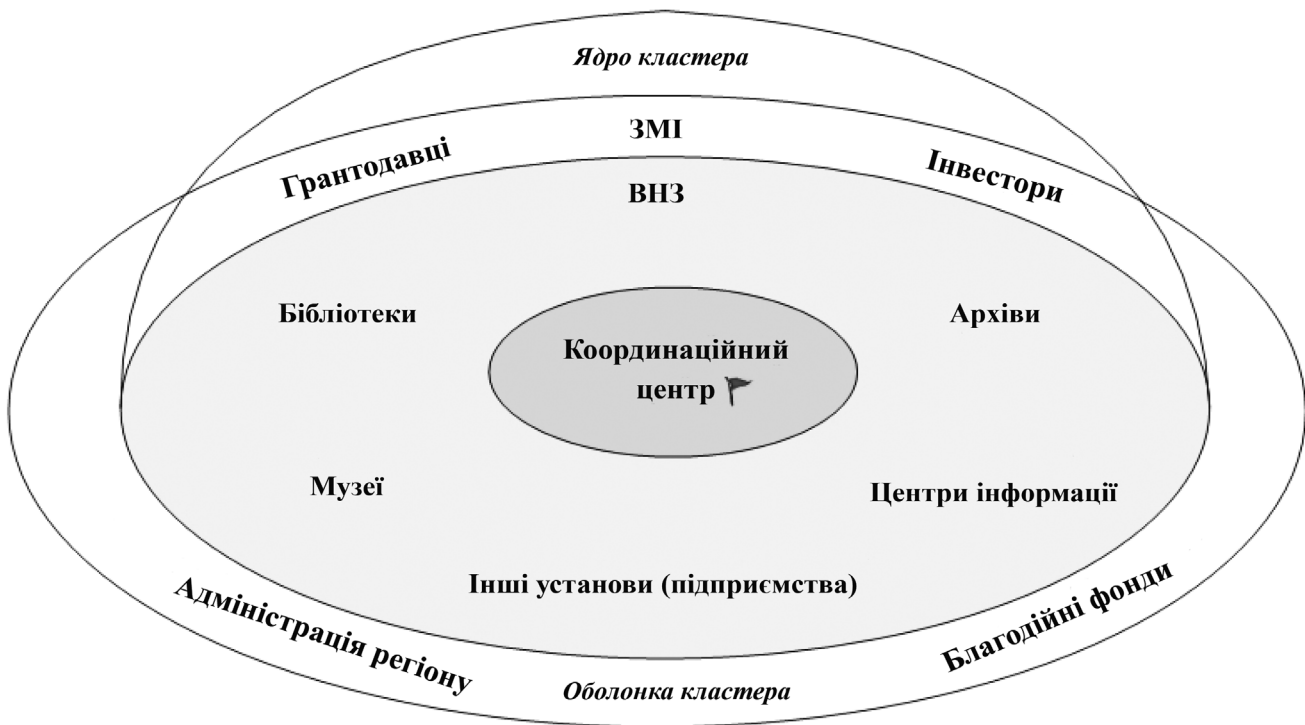

Рисунок. Концептуальна схема кластера

Таким чином, інтеграція бібліотек ВНЗ та інших суб'єктів соціально-комунікаційної взаємодії на рівні регіону, що мають за мету побудову мережових інформаційних структур на основі використання новітніх засобів зв'язку та впровадження інноваційних технологій, можуть відбуватися на різних принципах соціальної організації: координації; кооперації і кластера як її найактуальнішої на сьогодні регіональної моделі об'єднання; корпорації як основної форми міжбібліотечної взаємодії.

Результатом проведеного дослідження стало досягнення поставленої мети щодо дослідження умов створення та визначення концептуальних характеристик кластера як регіональної моделі інтеграції бібліотек ВНЗ. Це дозволяє зробити такі висновки:

— в умовах глобалізації джерелом конкурентоспроможності регіонів стає вдале викорис-

тання місцевих особливостей. В цьому сенсі особливої уваги потребує кластерний підхід як інноваційна технологія управління розвитком регіону та дієва основа для створення нових форм об'єднання знань;

— у сучасних умовах найбільш раціональним для бібліотек ВНЗ є співробітництво у сфері інформаційних технологій як у напрямі створення ресурсів, так і їхнього ефективного використання;

— в умовах відсутності в Україні єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідницького центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності інтеграційні процеси відбуваються, як правило, за рахунок розвитку ініціатив на місцях. Тому можливе формування кластерів та корпорацій освітньо-наукової та культурної сфери в державі відбуватиметься природним шляхом, тобто кластеризація та

корпоратизація є природними формами інтеграції суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії.

— кластер установ освітньо-науково-культурної сфери — це добровільне об'єднання географічно близьких центрів генерації, оброблення, накопичення і передачі знань (ВНЗ, бібліотеки, наукові установи, виробничі інформаційні компанії, архіви, музеї, інформаційні центри, книговидавничі установи, громадські організації та ін.), що мають в основному галузеву спрямованість, взаємодіють та взаємодоповнюють, функціонують на базі новітніх інформаційних технологій.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автором розроблена нова регіональна модель інтеграції бібліотек ВНЗ (інформаційних ресурсів установ освітньо-науково-культурної сфери) — кластера, обґрунтовані умови його реалізації.

Подальші наукові розвідки в даному напрямі забезпечать можливість розроблення нових комунікаційних стратегій діяльності бібліотек ВНЗ та їхньої реалізації в умовах сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Войнаренко М. П.* Кластерные модели объединения предприятий в Украине / М. П. Войнаренко // Экономическое возрождение России. — 2007. — № 2 (12). — С. 75–86.
2. *Войнаренко М. П.* Кластерные модели объединения предприятий в Украине / М. П. Войнаренко // Экономическое возрождение России. — 2007. — № 4 (14). — С. 68–82.
3. *Воройский Ф. С.* Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы: состояние, принципы построения и перспективы развития: (Анализ. обзор) / Ф. С. Воройский, Я. Л. Шрайберг. — М.: ГПНТБ, 2003. — 123 с.
4. Генеральная сессия Консорциума Европейских научных библиотек [Электронный ресурс] // РНБ-Информация. — 2002. — № 11. — Режим доступа: <http://www.nlr.ru/news/rnbinfo/2002/11-1.htm>
5. *Гнедовский М.* Творческие индустрии: политический вызов для России [Электронный ресурс] / М. Гнедовский // Отечественные записки. — 2005. — № 4. — Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_15.html#s3
6. *Іваницька А. С.* Корпоративний підхід до створення і використання регіональних електронних інформаційних ресурсів [Електронний ресурс] / А. С. Іваницька. — Режим доступу: <http://www.library.kr.ua/.../ivanyska.html>
7. *Колесникова Т. О.* Бібліотечні міфи інформаційного суспільства / Т. О. Колесникова // Освіта регіону. — 2009. — № 4. — С.155–161.
8. *Колесникова Т. О.* Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / Т. О. Колесникова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 28. — К., 2010. — С. 209–217.
9. Консорциум европейских научных библиотек (Consortium of European Research Libraries) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.nlr.ru/inter/cerl.htm>
10. *Костирко Т.* Формування ресурсної бази інформаційного забезпечення освіти в умовах регіону / Т. Костирко // Вісник Книжкової палати. — 2008. — № 2. — С. 25–27.
11. Московская международная книжная выставка-ярмарка — 2007: успешное начало нового книжного сезона [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.knigdelo.ru/default.asp?id=9&news_id=1598
12. *Паркер Б.* Инновации: Формула Кремниевой долины [Электронный ресурс] / Б. Паркер. — Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2010/07/27/241714>
13. *Портер М.* Конкуренция : пер. с англ. — М. : Вильямс, 2005. — 608 с
14. Про порядок формування та використання регіональної програми і проекту інформатизації: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 644 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basezp/ua-zmehgt.htm>
15. Ресурсы российских корпоративных библиотечных систем [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ruslan.ru:8001/rus/rcls/resources/>.
16. *Шаймергенова Г. Н.* Формирование механизма развития инновационного кластера на базе профильного технопарка: автореф. дис. на соиск.... канд. эконом. наук [Электронный ресурс]. — СПб, 2009. — Режим доступа: <http://www.fines.ru/thesis/d09stashevskayagn.doc>
17. *Суворов А. Е.* Кластерная экономика и эффективное государство. Самарский опыт [Электронный ресурс] / А. Е. Суворов. — Режим доступа: http://cskp-samara.ru/files/doc_7.doc
18. *Шаймергенова Т. А.* Образовательный кластер в библиотечном деле [Электронный ресурс] / Т. А. Шаймергенова. — Режим доступа: <http://conference.bik.org.kg/uploads/papers/papers2009/Shaimergenova.pdf>
19. *Шрайберг Я. Л.* Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение, развитие / Я. Л. Шрайберг, Ф. С. Воройский. — М. : Либерей, 1996. — 271с.
20. Digital Preservation Cluster (WP6) [Virtual Resource]. — URL: <http://www.dpc.delos.info/>
21. List of Members CERL [Virtual Resource]. — URL: http://www.cerl.org/web/en/membership/list_members
22. OECD (2007), Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches [Virtual Resource]; ISBN 978-92-64-02708-4. — URL: <http://www.oecd.org/publications/Policybriefs>.